

TA'LIM JARAYONIDA VERBAL KONSTRUKSIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Xamidjonova Marjona Xamidjon qizi

*Axborot texnologiyalari va menijmenti universiteti Pedagogika kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida verbal konstruktsiyalarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Verbal va noverbal muloqotning xususiyatlari hamda ularning o'quvchilarning bilimni anglash va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ va konstruksion yondashuvlar doirasida verbal konstruktsiyalarni o'qitish samaradorligi va ularning noverbal vositalar bilan integratsiyasi ta'lim sifatini oshirish omili sifatida ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: verbal konstruktsiyalar, muloqot, ta'lim jarayoni, kommunikativ yondashuv, pedagogik samaradorlik.

Аннотация: В статье рассматривается роль вербальных конструкций в образовательном процессе. Анализируются особенности вербального и невербального общения и их влияние на понимание учебного материала и формирование коммуникативной компетенции обучающихся. Подчеркивается значение коммуникативного и конструкционного подходов, а также интеграции вербальных и невербальных средств для повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: вербальные конструкции, общение, образовательный процесс, коммуникативный подход, педагогическая эффективность.

Abstract: The article explores the role of verbal constructions in the educational process. It analyzes verbal and non-verbal communication and their impact on learning comprehension and the development of communicative competence. The study emphasizes communicative and construction-based approaches, as well as the integration of verbal and non-verbal means to enhance teaching effectiveness.

Key words: verbal constructions, communication, educational process, communicative approach, pedagogical effectiveness.

“Muloqot” tushunchasining turlicha ta’riflari mavjud. Muloqot ikki yoki undan ortiq odamlar o’rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo’lgan axborot almashinuvida ularning o’zaro ta’sirlashuvi sifatida ta’riflanadi. Qisqa qilib aytganda, muloqot – odamlar o’rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi, o’zaro ta’sirning yagona yo’lini ishlab chiqish, boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo’lgan aloqalarni o’rnatish va rivojlantirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni hisoblanadi.

Odamlar o’rtasidagi muloqotning eng muhim turlari verbal va nonverbal muloqotdir. Nonverbal muloqot til, tovush nutqining qo’llanilishiga asoslanmagan bo’lib, bu mimika, imo-ishoralar, pantomimika, sensor yoki tana orqali aloqalar vositasidagi muloqot. Bu boshqa odamdan qabul qilinadigan taktil, ko’rish, eshitish, hid bilish, hamda, boshqa sezgi va tasavvurlar.

Verbal muloqot faqat insonga xos bo’lib, zarur shart sifatida tilni o’zlashtirishni belgilab beradi. Nutq muloqot vositasi sifatida bir vaqtning o’zida ham axborot manbai sifatida, ham suhbatdosh bilan o’zaro ta’sirlashuv vositasi sifatida namoyon bo’ladi.

Buyuk shoir Sa’diyning so’zlarini yodda tutish lozim: “aqling bormi yoki yo’q, buyukmisan yo kichik, biz bilmaymiz, sen bir so’z atmaguningcha”[3]. Verbal (nutq) muloqot tarkibiga: so’zlar, iboralar ma’nosi va mohiyati kiradi. Asosiy o’rinni so’zning qo’llanilish aniqligi, uning ifodalanishi va hammabopligi, tovushlar, so’zlar talaffuzi, ohang ifodasi va mohiyati egallaydi. Nutqdagi tovush hodisalari: nutq jadalligi, tovush balandligi modulyasiyasi, tovush toni, nutq vazni, tovush sifati, ohangi, aniqligidan iborat. Tovush sifatining ifodalanishi: o’ziga xos maxsus tovushlar: kulgu, hiqillash, yig’i, pichirlash, xo’rsinishlar va boshqalar; ajratuvchi tovushlar – bu yo’tal; ahamiyatsiz tovushlar – tanaffuslar, shuningdek, nazalizatsiya tovushlari – “xm, xm”, “e-e-e”, “o-o-o” va boshqalar.

Tadqiqotlarga ko’ra, odam kommunikatsiyasining har kungi aktida so’zlar – 7%, tovush va ifodalar – 38%, nutqiy bo’lmagan o’zaro ta’sir – 53%ni tashkil etadi. Publitsiy aytganidek: “ovoz orqali gaplashamiz, butun tanamiz orqali suhbatlashamiz”.

Verbal konstruktsiyalar ta’limdagi tushuntirish va ifodalanish vositasi bo’lib, o’qituvchi murakkab kontseptlarni sodda til bilan tushuntiradi, yangi ma’lumotlarni tanishtiradi va autentik misollar orqali amaliyotni ko’rsatadi. Bu, o’z navbatida,

o‘quvchining ma’noni to‘g‘ri anglashiga, eslab qolishiga va qo‘llashiga yordam beradi.

So‘z orqali ifodalangan kontseptlar, grammatik va semantik tuzilmalar o‘quvchilarning bilim tuzilmasini shakllantiradi. Shuningdek, samarali verbal kommunikatsiya savol-javoblar, munozaralar, izohlar va mulohazalar orqali o‘quv faoliyatini boyitadi va o‘quvchilarni fikr almashishga jalb qiladi.

Verbal konstruktsiyalar ta’lim jarayonida nafaqat axborotni yetkazuvchi vazifani bajaradi, balki **ijtimoiy-psixologik, motivatsion, pedagogik va didaktik** funksiyalarni ham amalga oshiradi. Ular murakkab ma’nolarni shakllantiradi, tushuntiradi, talabalarning fikrini tartibga soladi va o‘rganilayotgan kontseptlarni tizimlashtiradi.

Verbal konstruktsiyalar — tilning grammatika va leksika elementlari majmuasi bo‘lib, fikrni ma’no jihatidan to‘liq ifodalash imkonini beruvchi shakllar sifatida tilshunoslikda muhim o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida verbal konstruktsiyalar nafaqat tilning struktur jihatlarini o‘rganishda, balki o‘quvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda, fikrni tizimli ifodalash va murakkab ma’lumotlarni muloqot orqali almashishda markaziy rol o‘ynaydi. Shu sababli, ularning didaktik ahamiyati, o‘qitish metodikasidagi o‘rni va o‘qituvchi–o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotdagi roli haqida ilmiy asoslangan tahlil muhimdir.

Verbal konstruktsiyalar — oddiy jumladan tortishish tuzilmalarigacha bo‘lgan turli tuzilmalarni o‘z ichiga oladi, jumladan fe’l-argument konstruktsiyalari (verb-argument constructions), frazeologik birikmalar, idiomatik birikmalar va boshqa murakkab sintaktik strukturalar. Bu konstruktsiyalar til bilimining asosiy komponentlarini tashkil etadi.

Ta’lim jarayonida verbal konstruktsiyalar ikki yo‘nalishda muhim hisoblanadi:

1. Til o‘rganish uchun substrat sifatida – o‘quvchiga yangi strukturaviy birliklarni tushunish va qo‘llash imkonini beradi;

2. Muloqot vositasi sifatida – o‘qituvchi va o‘quvchi orasidagi kommunikativ jarayonda bilim almashishda tildagi murakkab fikrlarni ifodalashni ta’minlaydi.

Shuning uchun til o‘rgatishda verbal konstruktsiyalarni o‘rganish o‘quvchilarning til kompetensiyasini puxta shakllantirish uchun zarurdir. Bu, ayniqsa, chet tilini o‘rgatishda yanada muhimdir, chunki fe’l birikmalari va sintaktik strukturalar muloqotda tez-tez uchraydi.

Kommunikativ yondashuv va konstruktsion yondashuv

Bugungi til o'rgatishda eng ko'p qo'llaniladigan yondashuvlardan biri — **kommunikativ yondashuv** bo'lib, u o'rganuvchini tilga real kontekstlarda jalb etadi. Verbal konstruktsiyalar bu yondashuvda grammatikadan mustaqil element sifatida emas, balki tilning kommunikativ vositasi sifatida o'rganiladi. **Konstruktsion yondashuv** (*Construction Based Language Learning*) esa, tilni form-ma'no juftliklari majmuasi bo'lib o'rgatishni taklif qiladi. Bunday yondashuvda verbal konstruktsiyalar sistemaga asoslangan tarzda o'rgatiladi va har bir konstruktsiya o'z kontekstida ma'no bilan bog'lanadi.

O'qitish jarayonida verbal konstruktsiyalarning integratsiyasi

Verbal konstruktsiyalarni o'rgatish jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

- **Aktual kontekstlarda mashqlar:** o'quvchilarga verbal konstruktsiyalarni real muloqot vaziyatlarida ishlatish taklif etiladi;

- **Korpus yondashuvi:** talabalarga til materiallarini ko'p miqdorda tahlil qilish orqali konstruktsiyalarni chuqur tushunish imkoniyati yaratiladi;

- **Dialogik mashqlar:** o'quvchilar oralig'ida verbal konstruktsiyalar yordamida muloqotning rivojlanishi.

Bularning barchasi til o'rgatish jarayonini yanada dinamik va samarali qiladi.

“e-e-e”, “o-o-o” va boshqalar.

Verbal konstruktsiyalar pedagogik samaradorlikni oshirishda

1. O'quv maqsadlarini aniq ifodalash

O'quv maqsadlari aniq verbal konstruktsiyalar orqali ifodalanganida, o'quvchilar ularni tushunadi va amalga oshiradi. Maqsad-yo'nalishi nutq o'quvchilarga qanday bilimlar olinishi kerakligini, qanday natijalarga erishilishi lozimligini tushunishga yordam beradi.

2. Til murakkabligi va tushunish

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, **til murakkabligi (verbal complexity)** o'quvchilarning tushunish qobiliyatiga bevosita ta'sir qiladi. Soddalashtirilgan til strukturalari yuqori tushunishga olib keladi, murakkab konstruktsiyalar esa tushunishni qiyinlashtiradi, bu esa o'rganishni sustlashtiradi.

3. Interaktivlik va o'zaro ta'sir

Verbal konstruktsiyalar orqali o'tkazilgan interaktiv pedagogik yondashuvlar (savollar, topshiriqlar, suhbatlar) o'quvchilarning darsga faol qatnashishini ta'minlaydi, bu esa bilimning mustahkamlanishiga yordam beradi.

So‘nggi ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqda, pedagogik kontekstdagi verbal kommunikatsiyaning sifati o‘quvchilarning **faoliyat darajasi, tushunish, motivatsiya va akademik natijalarga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi**. Xususan, o‘qituvchining stilistik variatsiyalari va konstruktiv fikrlar o‘quvchilarning darsga ishtiyoqini oshiradi va ularni chuqur anglashga undaydi .

Ta’lim jarayonida verbal konstruksiyalar ta’limning barcha bosqichlarida — **ma’lumot uzatish, tushuntirish, motivatsiya, baholash va o‘quvchilarning fikrini shakllantirishda** muhim o‘rin tutadi. Ular o‘quv jarayonini samarali boshqarish va o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishda markaziy vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ellis, N. C. (2017). *Cognition, corpora, and construction grammar*. Annual Review of Cognitive Linguistics, 15, 1–28.
2. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2016). *Techniques and principles in language teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
3. Tomasello, M. (2016). *A natural history of human communication*. Harvard University Press.
4. Hall, G. (2018). *Exploring English language teaching: Language in action*. Routledge.
5. Yo‘ldoshev, M. Q. (2019). *Tilshunoslik va kommunikativ kompetensiya asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Abduazizov, A. A. (2017). *Nutq madaniyati va pedagogik muloqot*. Toshkent: O‘qituvchi.

Research Science and
Innovation House

